

Anarcs, református templom

Anarcs a Nyírség északi részén, Kisvárdától délre fekszik. A település nevében többen az arany főnevünk „cs” képzővel megtoldott „anar” alakváltozatát sejtik.¹ Igen korán lakott helyé vált. Határában többször találtak honfoglalás kori leleteket, ezek közül a legszebb a stilizált életfát ábrázoló, palmetta díszes, aranyozott ezüstből készített ún. „anarcsi korong”.²

A települést először 1212-ben említik, mint Zsurkkal határos helyet *Ouorz* néven. 1317-ben *Onorch* alakban írták a nevét. 1324-ben Ajakkal szomszédos faluként nevezik meg, amely Kis- és Nagyanarcsra különült, utóbbi Gutkeled nembeli Apaj fia Istváné volt. Kisanarcsot várjobbágyok birtokolták, akiket I. (Nagy) Lajos király 1359-ben felmentett a szabolcsi vár jobbágyságából. 1367-ben Berencsi István fia László és unokái, valamint Domokos fia János és Szaniszló osztozkodása révén Anarcsi Lászlóé maradt. 1412-ben Kisanarcsot és Nagyanarcsot elhatárolták. Valamelyik részén az anarcsi Tegzes család, 1480 körül pedig a velük rokon Bacskaiak a birtokosok. Kisanarcs a XV–XVI. század fordulóján elnéptelenedett, 1551-ben Várdai Mihály és Vetési Péter pereskedett érte. Nagyanarcs is nagyon kis településnek számított, amelyben 1588-ban Anarcsi István birtokában mindössze 10 lakott jobbágytelek volt. 1590-ben Rudolf király Bacskay-Újlaki Mihálytól elkobozta e birtokát, és a szentmiklósi Pongrácz családnak adományozta.³

Anarcsra két templomról szólnak a leírások. A XIII. század második felében épülhetett a későbbi Nagyanarcsra a mai templom elődjével azonosítható kőtemplom.⁴ 1317-ben Péter nevű papját említik. A forrásokban először 1375-ben előforduló, Szent Péter tiszteletére szentelt templomnak István nevű papja 1332–1335 között szerepel a pápai tizedjegyzékekben. 1374-ben Kisanarcsra egy kis fakápolna állt.⁵

A XVI. század közepéig a templomra vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre. Megmaradt, ma is látható stílusjegyei alapján azonban arra lehet következtetni, hogy valamikor 1450 és 1490 között az épületet gótikus stílusban átépítették. A XIII. századi templomot lebontották, csak a hajó északi és nyugati falát hagyták meg.⁶ A megmaradt falakat déli és keleti irányban kibővítették,

létrehozva ezzel a ma is álló, poligonális szentélyzáródású, támpillérekkel támasztott, egyhajós templomot. A hajót és a szentélyt félköríves diadalív választja el. A szentélyt eredetileg gótikus, kétszakaszos, bordás keresztboltozat fedhette. Belső terét négy, rézsűsen kialakított, csúcsíves ablak világítja meg. A keleti és délkeleti oldalon egy-egy, a déli oldalon két ablak van. A szentély déli oldalán megépítették a papi ülőfülkét, az északi oldalon a sekrestye bejáratának kőkeretes, szemöldökgyámos ajtaját és az 1475-re datált, fiatornyos, keresztvirággal díszített szentségtartót, gyámján az Anarcsiak három oldalékes Gutkeled-címerével.⁷ A hajó déli oldalán két, csúcsívesen

1. A templom kelet felől

2. Kapu rekonstruktív összeállítása

záródó ablak található. Az átalakítással és bővítéssel egy időben a templom északi oldalára új sekrestyét építettek, amely a szentélyből nyíló ajtón keresztül volt megközelíthető. A sekrestyét a hajó és a szentély északi falával párhuzamos irányú dongaboltozat fedi, és meredek hajlású félnyeregterítő zárja le.

A szentélyben lévő gótikus keresztboltozat a háborús időkben megsérült vagy beomlott, helyette a XVIII. század végi vagy XIX. század eleji (1807 körüli) átépítésnél

fiókos dongaboltozatot építettek. 1856 és 1858 között a templom nyugati homlokzata elé felépítették a kőtoronyot.⁸ 1939-ben Genthon István és Lux Géza érdekes észrevételt közölt a templomról: *A hajót ma deszkákból összerótt síkmennyezet fedi, viszont a szentély boltozatos, de sajnos, ez már nem az eredeti középkori boltozat, mely bordás lehetett. A jelenlegi szentélyboltozat a XVIII. században készült utóda az eredetinek, nagyjából követi a régi alakját, úgy, hogy messziről gót boltozat hatását kelti. Közélebb érve látjuk csak, hogy rossz, hibás vonalú új boltozat. A boltozás miatt a nyolcszöggel záródó szentély kívül támpilléres. A támpillérek, mint az egész templom falazat, téglából épült, kő hiányában a támpillér lefedését is lapokra fektetett téglával oldották meg.*⁹

A templom – bár 1982–1985 között felújították¹⁰ – az 1990-es évek végére nagyon lepusztult állapotba került; helyreállítására 1998 és 2000 között került sor (1. kép).¹¹ Az épületet északi homlokzatán bemutatásra került a valamikori sekrestye falainak, boltozatának és tetőszerkezetének lenyomata. A belső térben a legfontosabb változást a keleti oldali karzat elbontása jelentette. Így visszaállt a tényleges középkori szentély tere, és láthatóvá vált a szemöldökgyámos sekrestyeajtó is (2. kép). A téglaburkolatú padló síkjában bemutatásra került a román kori, egyenes szentélyzáródású templom helye és alaprajzi rendszere. A megmaradt északi és nyugati, román kori felmenő falak más textúrájú felületképzéssel, de a többi fállal azonos színű festéssel lettek bemutatva.

A fényképeket Mudrák Attila készítette.

JEGYZETEK:

¹ Kiss 1988. I: 54.

² Szabó J. 1963. 96., 99., 109.; MMT X.: 110.: 55. kép.

³ MMT X.: 253–254.; NÉMETH 1997. 22.

⁴ Az irodalomban többször előfordul 1275, illetve 1270-es építési dátum leelőhelye, forrás megjelölés nélkül: BOROVSKY 1900. 12–13. – innen vette át: GERECZE 1906. 751. – majd az ő nyomán 1942-ben Korompay György, de már csak *állítólagosnak* nevezve a Borovszkynál, illetve Gereczénél közölt építési időt: KOVÁTS 1942. I.: 216.– majd ezt 1270-re módosítva, feltételes módban (*épülhetett*): VÁRADY 1991. II.: 537. és SZATMÁRINÉ 2000. 15. A műemléki topográfia az építési időt a XIV. század 70-es éveire teszi. MMT X.: 256. – Németh Péter azonban közöl egy oklevelet a *borsovai esperességben fekvő, Szent Péter tiszteletére szentelt* templomról 1375-ből. NÉMETH 1997. 22. – lehetséges, hogy ennek az oklevélnek dátumát közölte tévesen Borovszky. [Szerk.] A templom kutatása során feltárára kerültek az első periódusú, egyenes szentélyzáródású, román kori templom alapfalai. A román kori templomból a hajó északi, diadalívig tartó falszakasza ma is fennáll, a nyugati falszakasz pedig részben maradt meg. Az előkerült román kori falszövet alapján az első kis templom a XIII. század második felében épülhetett.

⁵ MMT X.: 255.; NÉMETH 1997. 22.

⁶ A XIII. századi templom elbontásának okát nem ismerjük. Feltételezhetjük, hogy az épület rossz állapota miatt került rá sor, de az is lehet, hogy már kicsi volt a gyülekezet számára, és ki kellett bővíteni, hogy használható legyen.

⁷ Lux 1940. 242–243.

⁸ A templomról az 1782–1785. évi katonai leírás csak annyit jegyez meg: *A templom és a kúria szilárd falú.* PÓK 1992. 59. – GENTHON–LUX–SZENTIVÁNYI 1939. 10–11.; MMT X.: 255–256.; SZATMÁRINÉ 2000. 16.

⁹ GENTHON–LUX–SZENTIVÁNYI 1939. 10.

¹⁰ *Magyar Műemlékvédelem*, 10. 1996. 366.: *Az 1985–86-ban végzett belső munkák során a falakat újrameszelték. Az 1475-ből származó kő szentségtartó fiülkét a Kőszobrász Restaurátor Alkotóközösség restaurátorai konzerválták. Kivitelezők: helyi mesterek. Építető: Egyházközség.*

¹¹ *Oszlopokat emeltünk* 2000. 167. A templom kutatását Simon Zoltán régész, a helyreállítási tervet Olta Péter építész, az ÁMRK munkatársai készítették.